

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет
Кафедра української літератури імені Михайла Возняка

**DE NOBIS NON NOBIS:
УКРАЇНСЬКА ФІЛОЛОГІЯ
У ПРОСТОРІ ТА ЧАСІ**

Монографія

До 175-річчя від часу заснування кафедри української
словесности у Львівському університеті

За редакцією Володимира Микитюка

Львів 2026

УДК 80(=161.2)"654"(091)

D 29

Авторський колектив:

Володимир Микитюк (вступ, розділ 3); Роман Крохмальний (розділ 1, висновки); Михайло Гнатюк (розділ 2); Валерій Корнійчук (розділ 4); Олег Баган (розділ 5); Микола Льницький (розділ 6); Євген Нахлік (розділ 7); Ігор Набитович (розділ 8); Михайло Насенко (розділ 9); Микола Легкий (розділ 10); Наталя Тихолоз (розділ 11); Ірина Фаріон (розділ 12); Ірина Кочан (розділ 13); Флорій Бацевич (розділ 14); Галина Тимошик (розділ 15); Софія Булик-Верхола (розділ 16).

Рецензенти:

Д-р філол. наук Лукаш Скупейко (Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, Національна академія наук України)

Д-р філол. наук Галина Сабат (Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка)

Д-р філол. наук Борис Бунчук (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)

Д-р філол. наук Тетяна Вільчинська (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка)

Рекомендовано до друку Вченою радою

Львівського національного університету імені Івана Франка
(протокол № 83/5 від 30.05.2025 року)

D 29 **DE NOBIS NON NOBIS**: українська філологія у просторі та часі :
монографія / [В. Микитюк, Р. Крохмальний, М. Гнатюк та ін.] ; за ред.
Володимира Микитюка. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2026. – 402 с.
ISBN 978-617-10-0982

У колективній монографії системно досліджено історію і розвиток філологічних студій у першій національній науковій інституції (перед)модерної доби – кафедрі української словесності Львівського університету. Предметом аналізу є програмування, поцінування й історіографічний відбір художньої творчості, розвиток й унормування наукової мови, особливості фахових філологічних дисциплін в університетській системі. Доведено, що університетська освіта і наука є найефективнішим засобом модернізації української нації та основним шляхом залучення України до цивілізаційного європейського простору, набуття і збереження окцидентальної ментальності народу. Наскрізними методологічними засадами монографії стали антиавторитарні та анти тоталітарні лінгвістичні підходи. Науковий текст інтегрує філологічні, історичні, філософські, психологічні, соціологічні, етнонаціональні та соціально-культурні знання. Провідним об'єктом вивчення є проблематика наукової комунікації академічного інтелекту та аналіз й узагальнення здобутків і викликів національної гуманітаристики для розумового та світоглядного впливу на суспільство.

УДК 80(=161.2)"654"(091)

© В. Микитюк, Р. Крохмальний, М. Гнатюк та ін., 2026

© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2026

ISBN 978-617-10-0982-0

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ЧАСТИНА 1. <u>УКРАЇНІСТИКА У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ:</u> <u>ПОДІЇ, ПОСТАТІ, КОНЦЕПТИ</u>	17
<i>Розділ 1. Літературознавчий текст, концепти наукової комунікації та когерентність художніх образів</i>	17
<i>Розділ 2. Компаративістичні дослідження у Львівському університеті кінця ХІХ – початку ХХ ст. в системі українських компаративістичних студій</i>	58
<i>Розділ 3. Консерватизм versus модерна: Омелян Огоновський та Іван Франко</i>	77
<i>Розділ 4. Педагогічний чин Олександра Колесси</i>	109
<i>Розділ 5. Націософська і культурологічна проблематика в наукових працях Василя Шурата початку ХХ ст.: головні акценти</i>	132
ЧАСТИНА 2. <u>УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ВІД РОМАНТИЗМУ ДО МОДЕРНІЗМУ: СВІТОГЛЯДНІ МОДЕЛІ, ФІЛОСОФСЬКІ ПЛОЩИНИ, РЕЦЕПЦІЯ В КРИТИЦІ</u>	149
<i>Розділ 6. Незакінчена полеміка «Між своїми»</i>	149
<i>Розділ 7. «Щоб душа твору була частиною моєї душі». Дуалізм як визначальна риса Франкової унікальності</i>	165
<i>Розділ 8. У пошуках снарка. український бідермаєр: просторові локації та літературні ареали</i>	187
<i>Розділ 9. Фундаментальна шевченкіана Івана Дзюби</i>	210
<i>Розділ 10. Іван Франко й Борис Грінченко в обоїльних літературознавчих рецепціях</i>	218
ЧАСТИНА 3. <u>УКРАЇНСЬКА МОВА В СИНХРОНІЇ ТА ДІАХРОНІЇ:</u> <u>ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ІСТОРІОГРАФІЧНІ</u> <u>ВЕКТОРИ</u>	253
<i>Розділ 11. На сторожі рідного слова: мовозахисна діяльність як вияв світоглядної і громадянської позиції Тараса Франка</i>	253
<i>Розділ 12. До проблеми мовного ксенофільства: історія і сучасність</i>	272
<i>Розділ 13. Опрацювання лінгвістики тексту на кафедрі української мови Львівського університету імені Івана Франка у 60-80 роки ХХ століття</i>	284
<i>Розділ 14. Лінгвістична девіатологія в Україні: сучасний стан і перспективи</i>	301
<i>Розділ 15. «Чоловѣкъ смиръный, тихої праць»: викладацька, просвітницька та громадська діяльність о. Івана Жуківського...</i> 323	
<i>Розділ 16. Життя на перехресті філології та музики: пам'яті Зиновія Булика</i>	353
ВИСНОВКИ.....	373
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	383

ВСТУП

DE NOBIS NON NOBIS. Це гасло є своєрідним мотто, тематичним та ідейним девізом колективної монографії, яке концентровано і концептуально проголошує програму та завдання наукових досліджень, результати яких представлено і синтезовано у тексті. Водночас є своєрідною *заповіддю* для учасників наукових студій, адже ця коротка форма – ПРО НАС НЕ БЕЗ НАС – походить із найбільш відомого філософського трактату Цицерона «Про обов'язки» і повністю звучить так: «Non nobis solum nati sumus ortusque nostri partem patria vindicat, partem amici» (De Officiis, 1:22). Себто, – «*Не для нас одних ми народжені; наша країна, наші друзі до нас причетні*». У час екзистенціальної війни за незалежність України, коли для всього цивілізованого світу саме наше прагнення і здатність боротися, померати та жити для Свободи людини і Волі нації є зразком, коли наша держава остаточно стала суб'єктом, а не об'єктом світової політики, уже по-справжньому лунає фраза **НІЧОГО ПРО УКРАЇНУ БЕЗ УКРАЇНИ**.

Тематична просторінь монографії – **українська філологія у просторі і часі** – є на перший погляд доволі неозначеною й композиційно аморфною. Однак це тільки так здається, позаяк книга чітко структурована, має свої інтелектуальні кристалічні ґратки, а основними напрямними обрано розвиток літературознавства і мовознавства на першій науковій інституції (перед)модерної доби – катедрі української словесності Львівського університету. Програмування, поцінування й історіографічний відбір художньої творчості, розвиток й унормування мови, фахові філологічні студії по-справжньому можливі лише в університетській системі. Цієї думки дотримувався й патрон університету Іван Франко, який надзвичайно високо цінував заснування катедри як інституції, що сповнювала провідну функцію культурного будівництва майбутньої України. Зокрема, він вважав університетську освіту і науку найефективнішим засобом модернізації української нації та основним шляхом залучення до цивілізаційного європейського простору. Франко також послідовно відзначав, що західна цивілізаційна просторінь власне і сформована також і нашими духовними та матеріальними здобутками упродовж останнього тисячоліття, що українцям треба не входити, а повертатись до «сім'ї культурників» (метафора Пантелеймона Куліша). Безперечно, що набуття і збереження окцидентальної ментальності свого народу

Франко вважав запорукою здобуття національної окремішності України.

Аксіоматично, що ці **загальнометодологічні принципи** збережені та розвинуті у колективному дослідженні філологічної проблематики в діячності і синхронії, а наскрізними **методологічними засадами** колективної монографії стали антиавторитарні та антитоталітарні філологічні студії в руслі протистояння домінуючому в XIX–XX ст. імперіалізмові, що прагнув підкорити й асимілювати буквально і в сфері культури захоплені території та народи. Себто, – мовимо про важливі напрямні постколоніальної критики. Очевидно, що колективна наукова праця апіорі є **міждисциплінарною**, а тому її текст інтегрує філологічні, історичні, філософські, психологічні, соціологічні, етнопонаціональні та соціально-культурні знання, дослідницький інструментарій герменевтики, психоаналізу і феноменології, структуралізму і семіотики, рецептивної естетики з її зорієнтованістю мовного і літературного тексту на полюс читацького сприймання. Об'єднує окремі розділи монографії також і наскрізний **метод історизму філологічних студій**, адже будь-який текст об'єктивно знаходиться в контексті свого історичного періоду, без чого важко досягти розуміння і вмотивованого трактування мовних чи літературних явищ.

Закономірно, що важливим предметом філологічного аналізу в монографії обрано вектор спостереження не тільки за естетичними явищами, але і за змістом власне дослідницької роботи, за особливостями мистецького дискурсу у науковому вимірі, адже 175-річний ювілей від часу свого заснування перша в світі катедра української словесності Львівського університету зустріла у часи воєнного стану та динамічного хаосу становлення інформаційного суспільства. Проблема наукової комунікації наукового академічного інтелекту та аналіз й узагальнення здобутків і викликів національної гуманітаристики для участі та світоглядного впливу на суспільство стала провідною у *першому* розділі монографії – **«Україністика у Львівському університеті: події, постаті, концепти»**. В інформаційному потоці колективно-індивідуального академічного інтелекту і його сучасної мистецької комунікації виокремлено органічне поєднання наукової традиції та досліджено багатогранні перипетії вибору морально-етичних констант та рецепції

фундаментальних цінностей, що утворює оригінальну палітру взаємно когерентних ідей.

Компаративістика як наукова галузь у ХХІ-му столітті розвивається у нових напрямках, набули актуальності постколоніальні порівняльні студії, імагологія як філософія мас-медій та письменства із наголосом на зіставлення і типологічні подібності крізь призму вивчення так званих «публічних образів». Українське літературознавство має давню і дуже помітну історію дослідження проблематики міжлітературних зв'язків, типології літературних стилів і жанрів, позиціонування національного й інтернаціонального. Вчені Львівського університету кінця ХІХ-го – початку ХХ-го ст. внесли значний вклад у теорію та практику компаративістичних студій в Україні, а особливо значним є внесок Івана Франка у розвиток порівняльно-історичних студій, адже саме він вивів українську компаративістику на рівень тогочасного європейського літературознавства. Окремий напрям у цих студіях пов'язаний з ім'ям завідувача катедри української літератури Олександра Колесси, який був одним із найбільш помітних діячів в українському науково-педагогічному просторі першої третини ХХ століття. У відповідному підрозділі його наукове ім'я очищене від фальші чужих ідеологем через уведення в науковий обіг нових фактів та інтерпретацій.

У переформатуванні усталених і часто дуже тенденційних образів-кліше як правило йдеться про умовні схеми-образи, своєрідні повторювані і плинні ідеологічні патерни інтелектуалів та епохи, в якій вони сформувались і діяли. Навіть передовсім про світоглядні патерни, щодо ж науково-методологічних, то тут дещо простіше, – проартикульовано в підрозділі про Омеляна Огоновського та його видатного студента Івана Франка. У розвідці вперше наголошено на *політичному консерватизмі Огоновського*, що поєднувався з *лоялізмом* стосовно австрійського цесарату, та на обставинах політичного і культурного змагання українців за «прихильність» Відня передовсім з поляками, які були вмілими тактиками і стратегами та досягали незрівнянно кращих преференцій. Лоялізм як політичне явище не був чимось винятковим, – ті ж поляки «прославились» своїми колабораціями, і то з окупаційним російським режимом, намагаючись налагодити співпрацю в контексті розвитку слов'янофільського руху з наголосом на польсько-російських зв'язках. Показано, що політичний консерватизм Ом. Огоновського полягав в

активному запереченні всілякого «революційного» руху, передовсім соціалістичного, але очевидно не заперечував соціальних змін і перспективи поступового покращення загального культурного і матеріального стану всього народу. Звісно, передовсім народу українського, для якого, на думку Огоновського, об'єднувальною ідеєю мала стати концепція «*спільного блага*» як пізніша назва ідеологічної і культурної діяльності політичного руху «*християнських демократів*». Наукову, суспільну і політичну діяльність Ом. Огоновського й І. Франка проаналізовано на тлі реалій конституційної австрійської монархії зівставно із абсолютистським самодержавством московським, яке визнавало лишень повне домінування й асиміляцію поневолених націй. Дуже актуальним є осмислення історичної спадщини українських християнських демократів, особливо у часі війни, адже відсутність наступності і тягlosti національних еліт, які так настійно та цілеспрямовано колаборували і знищували імперські режими упродовж століть, помітна і сьогодні. Московщина, просуваючи свою псевдорелігійну, сектантську програму «русского міра», опирається на спотворений і штучно тиражований міт про Європу як виключно ліберальний проект, натомість західна цивілізація – це передусім християнство та його глибинні і справжні традиції. Галицькі «суспільники», до яких належав Огоновський, вбачали майбутнє українців у збереженні і підтриманні існуючих форм соціальної структури, традиційних для європейського простору суспільно-правових засад, морально-етичних цінностей та ієрархії влади.

Другий розділ наукової монографії «**Українська література від романтизму до модернізму: світоглядні моделі, філософські площини, рецепція в критиці**» системно та логічно продовжує загальну проблематику дослідження типології літературних стилів і жанрів, позиціонування національного й інтернаціонального, реалізує постулати постколоніальної і рецептивної критики. Зокрема, розглянуто полемічний діалог з національного питання між двома класиками української літератури – Іваном Франком і Лесею Українкою – в кінці XIX-го на початку XX-го ст. та його резонанс у виступах письменників і громадсько-політичних діячів у різних умовах російської самодержавної монархії та конституційної австрійської імперії. Наскрізно й синтезуючою для загальної студії є постать Франка. У другому підрозділі другого розділу в оригінальному

ракурсі також представлено проблему ключової в діяльності зрілого мислителя з його потужним поривом до духової самодостатності спроби верифікації власних ідеологічних, політико-філософських та естетичних уявлень. Задекларовано, що з 1890-х років письменник гостро переживав відчуття своєї залежності від чужих поглядів, книжних знань і болісне усвідомлення замалої оригінальності своїх художніх форм. Діахронічно досліджено чинники, що зумовлювали творчість уже раннього Франка (захоплення новими філософськими, естетичними та художніми віяннями (сфера запозичень, впливів) і підсвідоме, інтуїтивне, індивідуально-архетипне відчуття власного життєвого шляху (чинник автопсихографічної оригінальності)), актуалізовано питання його символічної автобіографії.

Великою мірою крізь оптику Франка-критика й історика літератури досліджено проблему місця і ролі *бідермаєру* в українській літературі. Проаналізовано основні публікації в українській культурології та літературознавстві студій цього стилю. Задекларовано, що основними ареалами його існування є українська література, яка творилася на теренах Галичини та Буковини, що входили до Габсбурзької монархії й культурно перебували під впливом насамперед австрійського бідермаєру. Вперше в українському літературознавстві доведено, що проявами бідермаєру є не тільки творчість Маркіяна Шашкевича, Федора Заревича, Миколи та Корнила Устияновичів, Юрія Федьковича, а й Івана Франка та Ольги Кобилянської та ще великої кількості творчих постатей української галицької та буковинської літератур. Регіональною особливістю розвитку цього українського літературного чи ж вже загальнокультурного стилю названо те, що бідермаєрський лоялізм галицьких русинів-українців наштовхувався на москвофільські та, беручи ширше, слов'янофільські тенденції й прямування. Людина бідермаєру прагнула досягнути ідеал у повсякденному житті, жити в гармонії зі собою й із державою, вибирала з дуалістичної опозиції між бажаним ідеалом і суворою реальністю.

Реальність в російській імперії була не просто суворою, а жорстокою і нещадною. Доречно тут буде нагадати про позицію того ж Івана Франка, який (як мало хто інший) у позитивістській перспективі критикував літературний і загалом національний рух українців у Габсбурзькій монархії. Однак чітко розмежовував абсолютистську російську «тюрму народів» і недосконалу, все-таки

чужу державу, де його нація перебуває далеко не у найкращім становищі, змушена важкою працею виборювати собі «місце під сонцем», але має можливість розвиватися та навіть допомагати у культурному розвитку своїм однородцям на материковій Україні. Тому дуже характеристичною і вартою того, щоб її пригадати під час сучасної війни з «імперією зла», є полеміка Франка після опублікування у Москві 1912 року перекладу російською його вибраної прози. Здавалось би, – мав би бути вдячний за популяризацію і передрук художніх текстів, та й хворому письменникові гонорар був не зайвим, однак Франко у славнозвісних «Причинках до автобіографії» (Див.: Збір. творів: У 50 т. Т. 39. С. 36–44) посправжньому «вибухає» на рядки Григорія Войташевського, що причиною матеріальних нестатків і кар'єрного фіаско стало те, що письменник не був «членом незалежної свободної нації», не був «признаний офіціальними науковими інституціями». Франко чітко маркує цивілізаційну межу і категорично вказує звиклому до тотальної уніфікації та нещадної цензури, до виключно офіційних, – тобто повністю контрольованих державою наукових інституцій, російському авторові: «До сих слів мушу завважити стільки, що в Австрії і взагалі в цивілізованім світі (*підкреслення моє – В. М.*) нема офіціальної науки, а є тільки офіціальні наукові інституції. На моє матеріальне положення політичні відносини, крім непризнання мені права викладати на університеті, не мали ніякого впливу...» (Там само. С. 41). Реакція знаного європейського вченого Франка витончено саркастична і нещадна, бо ж мусив вказати Войташевському (до слова – українцеві), на кардинальну різницю становища українців в «цивілізованім світі», й у варварському, дикунському ханстві. Очевидно, що російському підданому не до розуміння, що таке університетська автономія, демократичні вибори сенату, самоврядування, право на збереження національної ідентичності і можливість навчатися рідною мовою як неодмінна складова цього права, що, хоч і з великими обмеженнями, однак надавала конституційна монархія українцям в Австро-Угорщині. На відміну від офіційних сотень заборон і переслідування всього українського у росії.

У цьому ракурсі особливо наочним і повчальним є підрозділ монографії, де проаналізовано *шевченкознавчі студії Івана Дзуби*. Один із лідерів інтелектуального шістдесятництва ХХ століття став своєрідним «тисовим мостом» (метафора Ю. Федьковича), що єднав і

творив соборну Україну в зловісний час советського застою, шаленої русифікації. Через особисті контакти, участь у правозахисній діяльності, а також передовсім через розвиток шевченкознавства. І це було продовженням уже усталеної тенденції спільного культивування, а часом і культу у доброму розумінні цього слова, спадщини Тараса Шевченка. Галичина після репресивних указів московського режиму шістдесятих-сімдесятих років XIX століття зокрема стала і видавничим центром для роз'єднаної географічно національної культури, активно абсорбувала через освітні канали спадщину свого найвеличнішого Поета. Саме тут публікують (часто вперше) Шевченкові твори, вводять до шкільних читанок і хрестоматій, розвивають наукове шевченкознавство передовсім на кафедрі української словесності Львівського університету. На жаль, Франко не здобув посади доцента нашої кафедри, проте і власне франкознавчі дослідження, наукове франкознавство почало свій невпинний цід саме тут, а засновником обох визначальних для українського літературознавства галузей став другий завідувач Омелян Огоновський. Продовжуючи катедральні наукові традиції, у цій монографії у відповідному розділ проштудійовано мистецькі й особисті стосунки між Іваном Франком та Борисом Грінченком, наукові праці Франка й Грінченка у взаємних оцінках. І Франко пильно стежив і за науковими літературознавчими студіями свого колеги, і за його мовознавчою та видавничою діяльністю. Предметом скрупульозного вивчення стала публіцистика обидвох із наголошуванням їхньої орієнтації на залучення української культури у європейський простір, на прагненні обох діячів спонукати європейців до спільної боротьби з російською експансією на Захід.

Саме творчі *контакти Франка й Грінченка* значною мірою сприяли виробленню єдиної української літературної мови в Наддніпрянській Україні й у Галичині та налагодженню постійних культурних зв'язків між обома частинами України, популяризації українських художніх текстів серед інтелігенції й селянства. Врешті, стали вагомим націєтворчим чинником, адже, як бачимо із публіцистичного доробку вчених кінця XIX ст., способи імперського асиміляторського прямого і гібридного впливу на народи Східної і Центральної Європи росія модифікує століттями, але майже завжди під «шільдами» (вивіска – І. Франко) так званого «слов'янського братерства». І сьогодні відбувається та ж сама політика агресії та поневолення,

антиєвропейська та антидемократична експансія тоталітаризму. Борис Грінченко та Іван Франко створили позачасову морально-етичну шкалу для маркування москвофільського руху в Україні і загалом у Європі як інструменту політичної та культурної експансії. Безперечно, що вони належали до засновників та активних діячів українського «культурного націоналізму» (дефініція Д. Гатчінсона), а однією з неминучих стадій українського культурного націоналізму у його боротьбі передовсім із націоналізмами російським і польським закономірно стала боротьба за мову і літературу, видавництва, пресу, школу. «Мовне питання» споконвіку перебувало в епіцентрі цих національних процесів, а тому із видозміною московської окупації України у ХХ ст., а саме з приходом комуністичної совєтської імперії, асиміляторський тиск не знизився. Навпаки, – після короткого періоду відродження, яке отримало трагічну назву розстріляного, репресивний шовіністичний апарат запрацював з новою силою.

Символічно, що естафету Івана Франка у справі захисту української мови перейняли його діти, зокрема Тарас Франко. Закономірно, що у колективній монографії важливе місце посідають студії на перехресті часу і простору нашої першої університетської модерної кафедри рідної мови як найважливішого ідентифікатора нації. Третій розділ монографії **«Українська мова в синхронії та діяхронії»** містить новаторське дослідження *мовозахисної діяльності Тараса Франка*, оперте на невідомих чи маловідомих фактах його навчання у Відні, епістолярію та перекладацької роботи. Національно-патріотичний стрижень особистості українського інтелігента мобілізував Франкового сина на захист української мови і культури в умовах агресивного обмосковлення, а його послідовність і непоступливість є промовистою та повчальною для нинішнього етапу мовозахисного руху.

Ще більш нагальною, по-справжньому злободенною є мета і результат студії про історію *мовної ксенофільії* в Україні та аналіз сучасного стану функціонування української мови в її протиставленні з політичним конструктом «русскоязычное население» та глобальною англійською експансією. У підрозділі синтезовано чисельні праці авторки у діяхронному ракурсі про «любов до чужого», а саме – недобрій традиції надання пріоритету вивченню чужих мов в системі освіти в Україні, що було зумовлено нашим колоніальним буттям. Дослідження безумовно доводить, що невідкладною є потреба

перформатування «шкали престижності» української мови, що дозволить передовсім на ментальному рівні розпросторитися рідній мові. В українському мовознавстві це новаторська наукова праця про опозиційне існування мов в соціолінгвальній діяхронії як прояв хворобливого явища ксенофільства. Раніше було представлено типові соціолінгвістичні праці, де було розкрито утиски та заборони української мови внаслідок польського, московського, австро-угорського та румунського поневолення без проекції на сучасний стан функціонування української як державної.

Під діяхронним кутом зору проаналізовано у відповідному підрозділі фундаментальні опрацювання *лінгвістики тексту* на кафедрі української мови Львівського університету у 60-80 роки ХХ століття. Це час зародження лінгвістики тексту і в європейському мовознавстві, і в україністиці, коли предметом аналізу стає зв'язне мовлення, механізми породження висловлювань та різні аспекти комунікативної діяльності. Розвиваються міждисциплінарні, різногалузеві лінгвістичні дисципліни про текст і його структуру, багаторівневу систему співфункцій усіх мовних одиниць та їхніх категорій у створенні системи образів у певному тексті, зокрема у художніх творах. Натомість у синхронічному ракурсі класифіковано *лінгводевіатологічні студії* в Україні останніх десятиліть уже ХХІ ст. Систематизовано сучасний етап розвитку мовознавчої галузі, новітні напрями помилкознавства, обґрунтовано доцільність уживання і семантичне наповнення терміна *девіатологія* як родового поняття. Перша частина підрозділу присвячена огляду досягнень українських лінгвістів-девіатологів, узагальнено найважливіші тенденції розвитку девіатологічних студій з опертям на розрізнення девіацій лінгвальних, пов'язаних з деформаціями та деструкціями мовного коду, в яких домінують семантичні й синтаксичні чинники, і девіацій комунікативних, пов'язаних недотриманням умов успішності плину інтеракції, що мають переважно прагматичний, міжособистісний характер. Друга частина підрозділу – практичний аналіз девіацій, викликаних ментально-комунікативними процесами на етапі породження структури висловлення, розчленування початкового задуму. Донедавна *історіографічний портрет* першої катедри української мови й української словесності все ще залишався лакунарним, за влучним означенням авторки в хорошому сенсі найбільш біо-бібліографічного підрозділу монографії. Нові матеріали і

судження про одного із призабутих претендентів на посаду першого завідувача катедри в 1848 році Івана Жуківського заповнюють цю лакуну цілісним, справді монографічним науковим портретом церковного, культурно-просвітницького і наукового діяча, що своєю працею відчутно долучився до формування модерної української нації у ХІХ ст. Визначний лінгводидакт (або ж автодидакт за визначенням Михайла Возняка) входить до когорти перших авторів українських «Граматик», які майже виключно належали до священничого сану. Українську інтелігенцію, національних інтелектуалів на той час головно і формували представники кліру, переважно випускники Львівської греко-католицької семінарії та богословського факультету Львівського університету, кращі з яких стажувалися і здобували докторські ступені в інших європейських навчальних закладах – Центральній греко-католицькій семінарії при церкві св. Варвари (існувала до 1893 р.), інституті Августінеум у Відні, колегії св. Атанасія у Римі. Дослідниця справедливо зазначає, що соціальний дисбаланс, зумовлений бездержавним статусом народу, який упродовж століть зазнавав асимілятивних впливів, зумовлених територіально-політичною експансією сусідніх імперій, негативно вплинув на перебіг націєтворчих процесів й у новочассі, адже це передбачало мовно-культурне поглинання українського нобілітету, переналаштування координат його національної тожсамости. Заснування в 1848 році знакової наукової інституції було надзвичайно важливим для нашого українського національного освідомлення у другій половині ХІХ сторіччя, адже це була категорична й безапеляційна академічна заява-проголошення з європейської університетської катедри про окремішність і самостійність українців як народу, що має свою – кардинально іншу, аніж у тиражованому в Європі офіційному російському імперському метанаративі, – культуру, письменство, історію; планує і буде мати інакше, власне суверенне майбутнє. До цього часу фактично упродовж пів віку українські мислителі і митці так чи так намагалися спростувати одне з гасел «Русалки Дністрової» про те, що «судилося нам остатніми бути», тому і маємо згадувати галицьких «будителів», а також і «великоукраїнців» кирило-методіївців із могутнім та профетичним Тарасом, всіх наших самовідданих і жертвних романтиків та «феноменально робучих» позитивістів, які творили літературний і загальнокультурний національний фундамент. Формували як і свій оригінальний масовий

продукт для «найменшого брата», так й елітарний мистецький канон. Передовсім через освіту рідною мовою, що було властивим для всіх європейських націоналізмів того часу, а університетська кафедра стала своєрідним локомотивом цього поступу.

Завершує третій розділ монографії про українську філологію у «просторі і часі» підрозділ про яскраву постать на перетині, на середохресті філології і музичного мистецтва, коли за умов репресивного окупаційного режиму «других совітів» новоутворені інституції від уже столітньої на той час кафедри української словесності зберігали «ген нації» через студії мовознавчі чи літературознавчі. Музичне мистецтво, фольклор, діалектологія, етнографія – це була спроба реалізації національно-патріотичної позиції Зиновія Булика, – одного із славної когорти науковців на кафедрі української мови, що носить сьогодні славне ім'я професора Івана Ковалика. Цінні спогади про «чудом збережену галицьку інтелігенцію», кропіткий аналіз унікального філологічного доробку визначних європейських лінгвістів Петра Коструби, Броніслава Кобилянського, Юліана Редька, Михайла Шкільника, власне Івана Ковалика, засвідчують історичну тяглість, неперервність традицій катедри, що були утверджені ще у міжвоєнне двадцятиріччя. Зиновій Булик, маючи таких Вчителів, закономірно не «вписався» у триб «радянського науковця», тому й «емігрував» у музичну й хорову діяльність. Що, врешті, не допомогло уникнути звільнення з університету за розповсюдження дисидентської літератури, а його співпраця з уже наступною плеядою українського мовознавства з цієї наукової школи вартує історіографічної фіксації. Це покоління лінгвістів теж уже стало справжніми корифеями. Йдеться про Ірину Ощипко і Теодозія Возного, Олександру Сербенську і Богдана Ключковського, Софію Дідик і Степана Криворучка, Ярославу Закревську і Левка Полюгу, Дмитра Гринчишина та ін. Всі вони так чи так, але продовжували і розвивали передовсім наукові філологічні традиції кафедри першої кафедри української словесності у час ідеологічного комуністичного пресингу, зберігаючи «західні» цивілізаційні форми і якості справді європейських учених.

Наша країна повернулася у європейський цивілізаційний простір, де усталені по-справжньому гуманістичні вимоги та стандарти освіти і фаховості, зокрема й у філології, тому так важливо зберегти наступність поколінь, спадковість і тяглість наукових генерацій. Як

уже зазначено, – у цій колективній монографії центральною постаттю, об'єднувальною ланкою став Іван Франко. Саме його морально-етичний «Паренетікон» ученого і педагога визначив розвиток наших кафедр і загалом нашого університету у ХХ столітті, позаяк діяльність Франка і навіть помилки, особливо в ранніх ідеологічних проєктах, були вибором вільної людини. Безперечно, що Франкові невдалі спроби посісти посаду викладача кафедри української словесності Львівського університету стали трагічною сторінкою не тільки його особистого життя, але й наукового загальноукраїнського. Ученому був близьким західний ліберальний тип автономного навчального закладу із присутніми академічними свободами, а стрижневу роль для майбутнього України Франко вбачав в освіті і в формуванні прошарку національних інтелектуалів, які «по-європейськи» зуміли би взяти відповідальність за свою долю, а не узалежнювали її від зовнішніх чинників і процесів, віктимізуючи себе і свій народ. Саме тут вбачаємо і Франкове «кастальське джерело» для мистецького натхнення, і причини так сильно розвинутого у нього «мотиву національної самокритики».

Можемо констатувати, що феноменально подібною і жахливо дзеркальною є політична ситуація точно через століття (1914–2014). Знову розпочалася чергова російсько-європейська війна, однак сьогодні для нас протистояння докорінно відрізняється, адже Україна вже не сподівається на сприятливий момент, на прихильність переможців, а є справжнім суб'єктом міжнародної політики, бо платить неймовірно високу ціну за свої національні інтереси, за своє майбутнє. А міжнародна підтримка у відбитті нападу сучасної імперської московщини є закономірною, бо ж нарешті прийшло розуміння того, що саме Українці реалізують легендарний девіз «**За нашу і вашу свободу**», захищаючи вільний європейський демократичний світ. Гасло, обране у заголовок нашої колективної монографії, зовсім недавно навдивовижу точно актуалізував львівський давник Мирослав Трофимук, зовсім не риторично перефразовавши Цицерона – *Quousque tandem?* Як довго, зловживатимете нашим терпінням? «Триста тринадцять (313) літ про нас без нас...» (<https://zbruc.eu/node/120986>). У перекладі «паліндромного» Меморіалу Пилипа Орлика до короля Швеції є таке речення: «... Як кажуть у народі: ви не повинні вирішувати ПРО НАС БЕЗ НАС». Трофимук слушно наголошує на настійному прагненні

гетьмана-інтелектуала добитися безпосередньої участі представників України у вирішенні великими державами її долі, на інших «промовисто актуальних» фактах вже трьохсотрічної давнини. І хоча цей вражаючий аналіз дослідник супроводжує песимістичною ноткою про досвід, який нічого не вчить, хочеться вірити, що рацію він має у твердженні про те, що від того часу багато змінилося. Очевидно, що наша колективна монографія сповнена оптимізмом, є результатом діяльності вільних людей у вільній країні, результати антитоталітарних філологічних студій дозволять утвердитися національній науці та загалом українській культурі, а державі остаточно стати суб'єктною. «Мати уявлення про свободу як про здатність діяти самому, бути суб'єктом – ось що робить людей щасливими» (<https://zbruc.eu/node/121031>), – дуже точно відзначає визначальну рису менталітету українців Тімоті Снайдер, відвідавши прифронтову зону на четвертому році повномасштабної російсько-української війни. Україна впевнено обирає гасло DE NOBIS NON NOBIS.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**DE NOBIS NON NOBIS:
УКРАЇНСЬКА ФІЛОЛОГІЯ
У ПРОСТОРИ ТА ЧАСІ**

Монографія

До 175-річчя від часу заснування кафедри української
словесности у Львівському університеті

За редакцією

ВОЛОДИМИРА МИКИТЮКА

Комп'ютерне верстання *Олександр Янюк*
Дизайн обкладинки *Олександр Янюк*

Формат 60×84/16.

Умовн. друк. арк. 23,36. Тираж ___ прим. Зам. ___

ВИДАВЕЦЬ І ВИГОТОВЛЮВАЧ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000.

СВІДОЦТВО

про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції:

Серія ДК №3059 від 13.12.2007 р.